

The Order of Different Types of Adjuncts in Standard Spoken Persian; a Corpus-Based Study

Ramezankhani, Maryam¹

PhD of Linguistics, Allameh Tabataba'i University,
Tehran, Iran

Abstract

Adjunct is an optional or secondary element used in a sentence to provide excess information about the action, participants, time, place, etc. The present paper studied the application and order of different types of adjuncts in the standard spoken Persian. Using corpus-based methods, the study showed that the usage of adjuncts is more than that of other main constituents (i.e. subject, verb, internal arguments), and it is used in all places of clause. Additionally, the types of descriptive, time, place, manner and quantity are the most used adjuncts in the standard spoken Persian with adjunct of time applied mostly at the beginning of the clause and around subject, and the descriptive one used dominantly in the middle of the clause and alongside verb and internal arguments. Accordingly, based on the type of adjuncts their places in clause, it can be concluded that expressing the time of an action for Persian speaker is the foremost priority in the spoken variety. The results can be useful to studies exploring word order in Persian language, differences of spoken and written varieties, and discourse analysis.

Keywords: adjunct, order of adjuncts, types of adjuncts, standard spoken Persian, spoken Persian.

1. maryam.rmznkhn@gmail.com

How to Cite: Ramezankhani, M. (2024). The Order of Different Types of Adjuncts in Standard Spoken Persian; A Corpus-Based Study. *Language and Linguistics*, 19(37), 221 - 242. doi: 10.30465/lsi.2024.47512.1721

ترتیب انواع افزوده در فارسی گفتاری معیار؛ پژوهشی پیکره‌بنیاد

مریم رضانخانی، مریم دانش‌آموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

در این پژوهش کاربرد و ترتیب انواع افزوده در بندهای بی‌نشان فارسی گفتاری با استفاده از داده‌های طبیعی بررسی شده است. بر اساس داده‌های پژوهش (۱۵۰۶ بند بی‌نشان) میزان کاربرد افزوده از بقیه سازه‌های بند (فاعل و موضوع‌های درونی فعل) بیشتر است و این سازه در همه جایگاه‌های بند استفاده می‌شود، هر چند کاربرد آن در جایگاه‌های اول تا چهارم بیشتر است. این رفتار با توجه به ماهیت افزوده به عنوان سازه‌ای توضیحی که اطلاعاتی درباره رویداد و مشارکان آن به دست می‌دهد، رفتاری منطقی است. به علاوه، بر اساس تقسیم‌بندی انواع افزوده، مبتنی بر داده‌های پژوهش، پنج افزوده توصیفی، زمان، مکان، حالت و مقدار پرکاربردترین افزوده‌ها هستند. افزوده زمان در ابتدای بند، قبل یا بعد از فاعل، و افزوده توصیفی در میانه بند و در همراهی با موضوع‌های درونی و/یا فعل بند بیشتر به کار می‌رود. با این وجود به نظر نگارنده برای تعیین جایگاه افزوده‌های مکان، زمان و حالت باید پیکره‌های بزرگتر فارسی گفتاری معیار بررسی شود. نتایج این مطالعه برای تحقیقات مختلف از جمله ترتیب سازه‌های فارسی، تفاوت‌های گفتار و نوشتار سودمند است.

کلیدواژه: افزوده، فارسی گفتاری، فارسی گفتاری معیار، انواع افزوده، ترتیب افزوده

۱. مقدمه

افزوده^۱ یکی از سازه‌های بند^۲ محسوب می‌شود که ممکن است در قالب گروه اسمی، گروه حرف اضافه‌ای، قید و غیره به کار رود. به طور کلی، در فرهنگ‌های زبانشناسی افزوده به‌عنوان سازه‌ای تعریف شده که دربارهٔ کنشی اطلاعات اضافی مانند زمان وقوع کنش، چگونگی و نحوهٔ عملکرد آن به دست می‌دهد. در دستور سنتی و هم‌چنین رویکردهای مختلف زبانشناسی، از جمله زبانشناسی صورت‌گرا و زبانشناسی نقش‌گرا به این موضوع پرداخته شده است.

در دستور سنتی فارسی افزوده با اصطلاح *قید* یا *ادات* تعریف شده است: کلمه یا عبارتی که چگونگی انجام‌یافتن فعل را بیان می‌کند *قید* خوانده می‌شود (خانلری، ۱۳۶۹: ۷۰).

قید^۳ یا *گروه قیدی* به کلمه یا گروهی از کلمات گفته می‌شود که در جمله می‌آیند و وابستهٔ فعل یا کل جمله هستند یعنی نکته یا توضیحی دربارهٔ فعل با کل جمله بیان می‌دارند. *قیدها* را می‌توان از جمله حذف کرد بدون آنکه این حذف به سلامت جمله لطمه بزند. با آنکه بعضی *قیدها* جای مشخصی در جمله دارند، ولی معمولاً جای *قید* را به آسانی می‌توان در جمله تغییر داد بدون آنکه تغییری در مفهوم جمله پدید آید (صادقی و ارژنگ، ۱۳۵۶: ۱۲۵). به این ترتیب، طبق تعریف کلی، افزوده سازهٔ اختیاری یا فرعی است که زمان، مکان، یا حالت وقوع فعل را بیان می‌کند (نمونه‌های ۱) و جزو متمم‌ها/موضوع^۴ های فعل جمله به حساب نمی‌آید.

الف. واقعاً جایی برای نه گفتن به آقای پاکباز هیچوقت وجود نداشت. (آرته باکس-آریا اقبال)

ب. یک روز صبح زود وقت خروس خوان موقعی که صدای خروس می‌آمد، مرد باغبان از درخت بالا رفت که گلابی‌ها را بچیند. (پیکرهٔ هم‌بام)

پ. البته تا مدتی آن سرحدات آرام ماند بعد از این فتح. (هاروارد-دولت‌شاهی)

ت. ایده و مقصد طراحان به درستی و به طور مجزا در این قانون دیده شده. (مجلس - دورهٔ ۸)

در بیان تمایز افزوده و موضوع‌های فعل موارد مختلفی ذکر شده که به‌طور مختصر به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

-
1. adjunct
 2. clause
 3. adverb
 4. argument

افزوده‌ها همیشه اختیاری هستند، و متمم‌ها اجباری. تفاوت میان آنها این است که متمم توسط هسته انتخاب می‌شود، بنابراین ارتباط نزدیکی بین هسته و متمم وجود دارد. در مورد افزوده‌ها اینطور نیست. آنها اطلاعات اضافی هستند که با هسته گروه نحوی ارتباط نزدیکی ندارند (تالرمان^۱، ۲۰۱۴: ۹۳-۹۲).

یکی از تفاوت‌های موضوع فعل با افزوده این است که حذف افزوده به رغم ایجاد تغییرات معنایی، جمله را نادرستی نمی‌کند اما حذف موضوع موجب نادرستی شدن جمله می‌شود. دیگر اینکه، برخلاف موضوع‌های فعل، تعداد افزوده در جمله اختیاری است و محدودیتی ندارد. همچنین، افزوده جزء اطلاعات زیرمقوله‌ای فعل محسوب نمی‌شود (راسخ‌مهند، معین و محمدی راد، ۱۳۹۳: ۶۶). متمم‌ها می‌توانند در روابط گزاره‌ای یا فعلی شرکت داده شوند (کارنی^۲، ۲۰۰۶: ۵۱).

تمایز بین موضوع و افزوده بسیار مهم است، اما همیشه کار آسانی نیست. تفاوت اصلی آنها این است که متمم‌ها با معنای فعل ارتباط نزدیکی دارند، اما افزوده‌ها اینطور نیستند (کروگر^۳، ۲۰۰۴: ۱۰). متمم‌ها اجزایی هستند که با کنش، حالت و نتیجه‌ای که توسط فعل بیان می‌شود مرتبط هستند (هگمن، ۱۹۹۴: ۴۴).

وقتی صحبت از اجزاء جمله به میان می‌آید توجه پژوهش‌گران بیشتر به ارکان اصلی از جمله فعل^۴، فاعل^۵ و دیگر موضوع‌های اصلی^۶ فعل جلب می‌شود. در حالی که بررسی سازه‌های غیراصلی مانند افزوده که نقش فراهم کردن اطلاعات اضافی درباره رویداد، مشارکان، موقعیت و مانند آن را برعهده دارد می‌تواند بسیار جالب باشد. در این پژوهش با مبنا قرار دادن داده‌های طبیعی زبان کاربرد افزوده در بند، انواع آن و ترتیب استفاده از افزوده در گونه گفتاری فارسی معیار بررسی می‌کنیم.

درباره افزوده در زبان فارسی پژوهش‌هایی انجام شده که از آن جمله می‌توان به باطنی (۱۳۷۲)، غلامعلی‌زاده (۱۳۷۴)، ماهوتیان (۱۳۷۸)، زندی‌مقدم (۱۳۷۷ و ۱۳۸۸)، راسخ‌مهند (۱۳۸۲)، و طبیب‌زاده (۱۳۸۳) اشاره کرد. در میان این مطالعات، کمتر پژوهشی است که کاربرد این سازه را در گفتار فارسی مطالعه کرده باشد و برای آن توصیفی به‌دست داده، یا برای کاربرد انواع آن در جمله ترتیبی ارائه کرده باشد.

1. Tallerman, M.
2. Carnie, A.
3. Kroeger, P. R.
4. verb
5. subject
6. core arguments

هدف پژوهش حاضر آن است که با استفاده از داده‌های طبیعی فارسی گفتاری معیار کاربرد انواع افزوده را در این گونه فارسی بررسی کند و در صورت امکان به پرسش‌های زیر پاسخ دهد.

الف. وضعیت کاربرد افزوده در بندهای بی‌نشان فارسی گفتاری معیار چگونه است؟
ب. ترتیب کاربرد انواع افزوده در جایگاه‌های مختلف بند و در کنار ارکان اصلی (فاعل، مفعول، فعل) چگونه است؟

رابطه ۱ (ماهوتیان، ۱۹۹۷: ۵۰-۵۱) به عنوان ترتیب بی‌نشان سازه‌های زبان فارسی نوشتاری در پژوهش‌های مرتبط مفروض است. همان‌طور که در این رابطه آمده، برای انواع افزوده نیز جایگاه‌های مشخصی در جمله به دست داده شده است. در این تحقیق، رابطه ۱ به عنوان رابطه کلی بیان‌گر ترتیب سازه‌ها در نظر گرفته شده است.

رابطه ۱
فاعل- [افزوده] زمانی- مفعول صریح- مبدأ- [افزوده] مکانی- بهره‌ور/ مقصد-
[افزوده] وسیله‌ای- فعل

۲. روش پژوهش

این پژوهش، توصیفی تحلیلی و پیکره‌بنیاد است و از روش‌های زبان‌شناسی پیکره‌ای به منظور کشف و استخراج روال‌ها و الگوها از داده‌های طبیعی گفتاری و نوشتاری فارسی معیار بهره برده است.

حجم نمونه گونه گفتاری معیار فارسی که شامل ۱۸۴۷ بند است و از داده‌های طبیعی برگرفته شده، از منابع زیر استخراج شده است.

(۱) پیکره فارسی گفتاری هم بام (هیگ^۱ و راسخ‌مهند، ۲۰۲۲) این پیکره بخشی از پیکره حاشیه‌نویسی شده و چندزبانه متن‌های گفتاری به نام مالتی کست^۲ (هیگ و اشنل^۳، ۲۰۲۲) است و مجموعه‌ای شامل متون گفتاری حاشیه‌نویسی شده از ۱۶ زبان مختلف است.

(۲) مصاحبه‌های وبسایت تاریخ شفاهی فرهنگ و هنر و ادب معاصر ایران^۴ (آرته). این مصاحبه‌ها به صورت صوتی و تصویری در دسترس عموم است.

1. G. Haig
2. Multi-CAST
3. S. Schnell
4. <https://artebox.ir/>

(۳) مصاحبه‌های تاریخ شفاهی ایران در مرکز مطالعات خاورمیانه دانشگاه هاروارد^۱؛ متن پیاده شده مصاحبه‌ها بدون ویرایش دستوری در مجموعه ۲۰ جلدی به صورت pdf قابل دسترسی است. متن مصاحبه‌ها از وبسایت iranhistory.net نیز قابل برداشت است.

(۴) مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، که به صورت فایل‌های html در وبگاه مرکز پژوهش‌های مجلس^۲ و به صورت pdf در سایت روزنامه رسمی جمهوری اسلامی^۳ در دسترس است.

(۵) متن مناظرات انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۹۶.

داده‌های این منابع در موقعیت‌هایی مانند مصاحبه، روایت داستان یا خاطره به صورت بداهه و طبیعی توسط گویشوران زبان فارسی تولید شده و هیچ‌کدام در موقعیت‌های از قبل تعیین شده شکل نگرفته‌اند. به علاوه، هیچ‌یک از متن‌ها ترجمه شده نیست و نیز از روی نوشته خوانده نشده است.

گونه گفتاری مورد مطالعه گونه معیار با درجه رسمیت بالا است و دیگر گونه‌های فارسی گفتاری مانند گفت‌وگوهای دوستانه و خودمانی، گونه رایج بین نوجوانان و مانند آنها را شامل نمی‌شود.

برای استفاده از داده‌های گفتاری جمع‌آوری شده، چندین مرحله طی شد. به طور خلاصه، پس از جمع‌آوری و پیاده‌سازی، متن مصاحبه‌ها تقطیع و به واحدهای کوچکتر بند مرکب^۵ بند شکسته شد. در مرحله بعد، ویژگی‌های کلی هر بند اعم از معناداری، خوش ساخت بودن و مانند آن تعیین و سپس سازه‌های تشکیل‌دهنده هر یک مشخص شد. در گام‌های بعد ترتیب مقوله دستوری هر سازه و نقش آن در بند معین شد.

تقطیع بندها و تعیین سازه‌های آنها بر اساس موضوع‌های درونی^۶ و بیرونی^۷ فعل انجام شد. توضیح این که بر اساس جایگاه موضوع یک گزاره منطقی و نمود آن در نحو دو نوع موضوع بیرونی و درونی در نظر گرفته می‌شود. موضوع بیرونی آن است که نقش تئای^۸ خود را در خارج از گروه فعلی (فرافکنی بیشینه گزاره) دریافت می‌کند، بنابراین فاعل موضوع بیرونی است. در

1. <https://library.harvard.edu/collections/iranian-oral-history-project>

2. <https://rc.majlis.ir>

3. <https://www.rrk.ir>

۴. متن پیاده‌شده این مناظرات را دکتر ماهرخ شجاعی در اختیار این نگارنده قرار داده‌اند.

5. clause complex

6. internal argument

7. external argument

8. θ-role

مقابل مفعول‌ها که نقش تنای خود را از داخل گروه فعلی می‌گیرند موضوع درونی محسوب می‌شوند (ویلیامز، ۱۹۸۷: ۱۵۳).

به این ترتیب سازه‌های اصلی بندها در داده‌های مورد بررسی در پژوهش حاضر شامل فاعل (موضوع بیرونی)، مفعول‌ها (موضوع‌های درونی) و فعل است و جایگاه افزوده بر مبنای تقطیع بندها به سازه‌های اصلی بررسی شده است.

پیش از آنکه مراحل آماده‌سازی داده‌ها شرح داده شود لازم به توضیح است که تقطیع بندها و مشخص کردن سازه‌های اصلی با توجه به اهداف پژوهش و بر مبنای تعریف سازه‌های بند انجام گرفته که برای آسان‌تر شدن تشریح مراحل و چگونگی آن تعریف هر یک از سازه‌ها در زیر به دست داده شده است.

افزوده: سازه اختیاری یا فرعی که زمان، مکان، یا حالت وقوع فعل را بیان می‌کند. حذف افزوده به رغم ایجاد تغییرات معنایی، جمله را نادرستی نمی‌کند اما حذف موضوع موجب نادرستی شدن جمله می‌شود برخلاف موضوع‌های فعل، تعداد افزوده در جمله اختیاری است و محدودیتی ندارد. همچنین افزوده جزء اطلاعات زیرمقوله‌ای فعل محسوب نمی‌شود (راسخ‌مهند، ۱۳۹۳: ۶۶).

فاعل: موضوع بیرونی فعل است که در بسیاری از زبان‌ها نقش نحوی اصلی است و بسته به زبان می‌توان از روی تصریف، جایگاهش در جمله و یا ساختارش آن را تشخیص داد. فاعل از نظر جایگاهی در توالی بی‌نشان کلمات در ابتدای جمله قرار می‌گیرد. سازه فاعل نقش مهمی در جمله ایفا می‌کند بنابراین در بسیاری از زبان‌ها، از جمله فارسی، فاعل معمولاً تنها با فعل مطابقت می‌کند. نقش معنایی خاص فاعل، نقش عامل^۱ است، هر چند می‌تواند در نقش‌های معنایی دیگر نیز به کار رود (راسخ‌مهند، ۱۳۹۳: ۲۵۹).

فعل: اصطلاحی است که برای دسته‌بندی دستوری طبقه‌ای از واژگان به کار می‌رود که به صورت سنتی به انجام عملی یا رخ‌دادن حالتی اشاره دارد. از لحاظ صرفی مقوله‌های جهت، وجه، زمان دستوری، شخص و شمار و در بعضی زبان‌ها نمود بر روی فعل نشان داده می‌شوند (کریستال، ۲۰۱۲: ۵۱۰). فعل مرکز نحوی جمله است و ظرفیت آن تعداد و نوع متمم‌ها/موضوع‌های درونی را مشخص می‌کند (راسخ‌مهند: ۱۳۹۳: ۲۶۵).

همان‌طور که اشاره شد افزون بر فعل و فاعل، موضوع‌های درونی/مفعول‌ها نیز سازه‌های اصلی بند به حساب می‌آید که ساخت ظرفیتی فعل تعیین‌کننده آنهاست. پیش از به دست دادن تعریف مفعول‌ها بهتر است مفهوم دستوری حالت^۲ را مرور کنیم.

1. agent
2. case

حالت، مفهومی دستوری برای تحلیل طبقه‌واژه است که به منظور نشان دادن نقش نحوی واژه‌ها در جمله به کار می‌رود. در واقع گروه‌های نحوی به طریقی نشانه می‌پذیرند و آن نشانه نقش نحوی آنها را به دست می‌دهد. از جمله حالت‌هایی که گروه‌های اسمی، به‌ویژه موضوع‌های فعل، می‌توانند به خود بگیرند شامل حالت‌های فاعلی^۱، مفعولی^۲، برایی^۳، اضافی^۴، ازی^۵، ندایی^۶، ابزاری^۷ و مکانی^۸ است. حالت فاعلی نقش فاعل، و حالت مفعولی نقش مفعول صریح را مشخص می‌کند. حالت‌نمایی^۹ در کنار مطابقه و توالی کلمات روش‌هایی هستند که زبان‌ها از آنها برای نشان دادن موضوع‌های فعل بهره می‌برند.

در فارسی حالت‌نمایی تصریفی وجود ندارد و برخی حالت‌ها به وسیله حروف اضافه^{۱۰} نشان داده می‌شوند. در پژوهش حاضر موضوع‌های فعل، به‌خصوص موضوع‌های درونی، بر مبنای حالت، تقسیم شده است.

اولین دسته‌بندی شامل فاعل است که دارای حالت فاعلی است و موضوع بیرونی و تعریف آن پیش‌تر به دست داده شد.

سه دسته دیگر که موضوع‌های درونی فعل را دربرمی‌گیرد به این شرح است. مفعول صریح: یا مفعول اول که گروه‌های اسمی با حالت مفعولی را شامل می‌شود. در فارسی مفعول صریح اغلب با پس‌اضافه «را» همراه است (نمونه‌های ۲).

۲. الف نمایندگان نظرشان را راجع به این حذف ارائه بفرمایند.
 ۲. ب به من هفت داد.
 مجلس-دوره ۸
 آرتیه باکس-آریا
 اقبال

مفعول غیر صریح: متناظر با حالت برایی/به‌ای است و طبق تعریف متأثر از وضعیت یا عملی است که فعل آن را معلوم می‌کند. این مفعول، معمولاً در کنار مفعول صریح موضوع درونی فعل‌های دو مفعولی (سه‌طرفیتی) است و در زبان فارسی در بیشتر موارد با حروف اضافه «به» و «برای» همراه و پذیرای نقش معنایی بهره‌ور است (مثال‌های ۳).

۳. الف هی بچه‌ها او ملدن به من گفتن که برا ما می‌کشی برا ما
 می‌کشی.
 آرتیه باکس-آریا
 اقبال

1. nominative
2. accusative
3. dative
4. genitive
5. ablative
6. vocative
7. instrumental
8. locative
9. case marking
10. ad-position

۳.ب به نظر من این با تبصره (۲) هیچ فرقی ندارد. مجلس-دوره ۸

هاروارد-

دولت‌شاهی

۳.پ بابا، به این بچه یک خرده شیر بدهید.

مفعول غیر: هر موضوع فعل به غیر از دو مفعول صریح و غیرصریح که هر حالتی به جز حالت برایی/به‌ای دارد^۱. این نوع مفعول هم اکثراً به صورت گروه حرف اضافه‌ای یا گروه حرف اضافه‌ای که در اثر حذف حرف اضافه به شکل گروه اسمی درآمده، به کار می‌رود (نمونه‌های (۴).

۴.الف محدود کردن عدالت فقط به مسائل اقتصادی ظلم به عدالت. مناظرات ۱۳۹۶

هاروارد-

دولت‌شاهی

۴.ب من به قسمت عقیده ندارم.

از آنجا که موضوع اصلی مطالعه در این پژوهش افزوده است و موضوع‌های درونی را به تفکیک بررسی نمی‌کند در ادامه هر جا لازم باشد اصطلاح «موضوع‌های درونی» برای اشاره به آنها به کار می‌رود.

جدول‌های ۱ تا ۵ مراحل تقطیع بندها و مشخص کردن مقوله‌ها و نقش‌های دستوری را به ترتیبی که پیش‌تر گفته شد نشان می‌دهد.

در جدول ۱ چگونگی تقطیع متن به بند/بند مرکب و تعیین ویژگی‌های کلی بند با آوردن چند نمونه آورده شده است.

با توجه به این‌که در این پژوهش بندهای بی‌نشان فارسی گفتاری بررسی شده است ممکن است این پرسش برای خواننده پیش بیاید که اگر بنا بر رابطه ۱ ترتیب سازه‌های فارسی در حالت بی‌نشان فعل‌پایانی است پس بندهای ردیف ۲ و ۳ در جدول ۲ نباید بی‌نشان باشند. لازم به ذکر است که به نظر می‌رسد در بندهایی که یکی از موضوع‌های فعل به شکل گروه حرف اضافه‌ای و برای اشاره به مکان/مقصد به کار می‌رود، فارسی گفتاری معیار تمایل دارد آن موضوع را بعد از فعل بیاورد. در آینده نزدیک این پژوهش‌گر در پژوهشی جداگانه ترتیب سازه‌ها در فارسی گفتاری معیار را بر مبنای داده‌های طبیعی بررسی خواهد کرد.

در جدول ۲ مشخصات اصلی فعل هر بند اعم از زمان، جهت (معلوم/مجهول) و غیره به دست داده شده است.

جدول ۱ - جدا کردن بند/بند مرکب در متن و تعیین ویژگی‌های کلی بند

منفی	خبری/پرسشی/امری	بند ساخت	دستوری	فعل دارد	بامعنی	نشان‌دار	عربی/فارسی بند
negative	decl_ques_imp	illformed	grammatical	verb_included	meaningful	marked	clause_clauseplx
0	خبری	0	1	1	1	0	یک آقایی داشته از درخت گلابی می‌چیده
0	خبری	0	1	1	1	0	بعد از درخت میاد پایین
0	خبری	0	1	1	1	0	سبید گلابی‌ها را می‌گذارد آن پایین
0	خبری	0	1	1	1	1	از توی پیش‌بندش درمی‌آورد گلابی‌ها را

جدول ۲ - تعیین ویژگی‌های کلی فعل هر بند

صورت مصدری	فعل بند	فعل ساده	سببی	مجهول	مفعولی	زبان	عربی/فارسی بند
infinitive_form	verb_clause	verb_simple	verb_causative	verb_passive	verb_transitive	tense	clause_clauseplx
چیدن	داشته می‌چیده	1	0	0	1	گذشته	یک آقایی داشته از درخت گلابی می‌چیده
پایین آمدن	می‌آید پایین	0	0	0	0	حال	بعد از درخت میاد پایین
گذاشتن	می‌گذارد	1	0	0	1	حال	سبید گلابی‌ها را می‌گذارد آن پایین
درآوردن	درمی‌آورد	1	0	0	1	حال	از توی پیش‌بندش درمی‌آورد گلابی‌ها را

در جدول ۳ نمونه تقطیع هر بند به سازه‌های آن نشان داده شده است.

جدول ۳ - تقطیع هر بند به سازه‌های تشکیل دهنده آن

بند مرکب بند	سازه ۱	سازه ۲	سازه ۳	سازه ۴	سازه ۵
clause_clausecplx	c1	c2	c3	c4	c5
یک آقایی داشته از درخت گلابی می چیده	یک آقایی	داشته	از درخت	گلابی	می چیده
بعد از درخت میاد پایین	بعد	از درخت	می آید پایین		
سبد گلابی‌ها را می گذارد آن پایین	سبد گلابی‌ها را	می گذارد	آن پایین		
از توی پیش بندش درمی آورد گلابی‌ها را	از توی پیش بندش	درمی آورد	گلابی‌ها را		

در جدول ۴ مقوله‌ و واژگانی هر سازه مشخص شده است.

جدول ۴ - نمونه تعیین مقوله و واژگانی سازه‌های هر بند^۱

بند مرکب بند	مقوله سازه ۱	مقوله سازه ۲	مقوله سازه ۳	مقوله سازه ۴	مقوله سازه ۵
clause_clausecplx	cc1	cc2	cc3	cc4	cc5
یک آقایی داشته از درخت گلابی می چیده	گ ا	ف کمکی	گ ح ا	گ ا	ف
بعد از درخت میاد پایین	ح ا	گ ح ا	ف		
سبد گلابی‌ها را می گذارد آن پایین	گ ا + پس ا	ف	گ ا		
از توی پیش بندش درمی آورد گلابی‌ها را	گ ح ا +وژب_ضم	ف	گ ا +پس ا		

و در

جدول ۵ می بینیم که نقش دستوری سازه‌های هر بند جداگانه به دست داده شده است.

۱. در این جدول علائم اختصاری به کار رفته است؛ گ: گروه اسمی، ف کمکی: فعل کمکی، گ ح ا: گروه حرف اضافه‌ای، ف: فعل، ح ا: حرف اضافه، وژب_ضم: واژه‌بست ضمیری، پس ا: پس اضافه.

جدول ۵ - تعیین نقش دستوری سازه‌های هر بند^۱

نقش بند مرکب	نقش سازه ۱	نقش سازه ۲	نقش سازه ۳	نقش سازه ۴	نقش سازه ۵
cf1	cf2	cf3	cf4	cf5	cf5
فا	ف کمکی	مف غ ص	مف ص	مف ص	مف ص
گ نما	مف غیر	فعل			
مف ص	فعل	مف غ ص			
مف غ ص	محمول	مف ص			

۳. تحلیل داده‌ها

داده‌های این پژوهش شامل ۱۸۴۷ بند است. در مجموع ۳۴۱ بند برای این مطالعه غیرقابل قبول بودند: ۱۶۴ بند نادرستی، بدساخت، بی‌معنی، بدون فعل، و ۱۷۷ بند دیگر برحسب معیار ترتیب سازه نشان‌دار (یعنی ترتیب کلی سازه‌های آنها غیر از فاعل-مفعول-فعل بوده است). به این ترتیب، ۱۵۰۶ بند بی‌نشان و قابل قبول برای این مطالعه بررسی شد. در این بندها، ۸۰۴ بند با یک افزوده، ۱۵۱ بند با دو افزوده و ۴۹ بند با بیش از دو افزوده به‌کار رفته است (نمونه‌های ۵).

۵.الف در حال خوردن برگشتند. (پیکره هم‌بام)

۵.ب بطور ناخواسته با این مواد، با این تبصره‌ها، کاری می‌کنیم که بخش خصوصی ما همچنان نابالغ بماند. (مجلس-دوره ۸)

۵.پ واقعا، تا روزی که می‌تونست حرف بزنه، هر بار که تعریف می‌کرد، گریه می‌کرد هر بار، بدون استثنا. (آرته باکس-آریا اقبال)

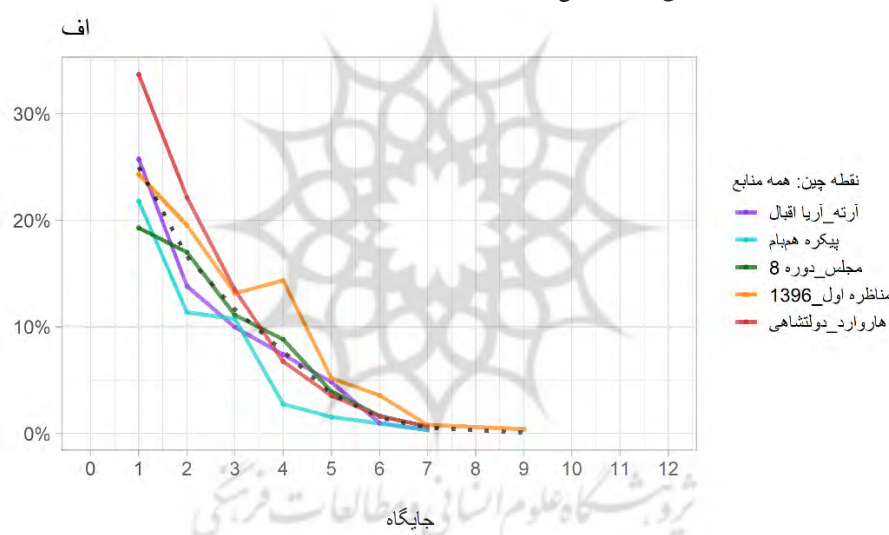
تعداد کل افزوده‌ها ۱۰۰۴ مورد است که از هریک از موضوع‌های اصلی یعنی فاعل، مفعول صریح، مفعول غیرصریح و مفعول غیر بیشتر است. پس از فعل که طبعاً تعداد آن برابر با تعداد بندها است، افزوده بیشترین فراوانی را دارد (جدول ۶).

۱. در این جدول علائم اختصاری به‌کار رفته است؛ فا: فاعل، مف غ ص: مفعول غیرصریح، مف ص: مفعول صریح، مف غیر: مفعول غیر، گ نما: گفتمان‌نما.

جدول ۶ - فراوانی سازه‌های مختلف در بندهای بی‌نشان

نقش دستوری	تعداد کاربرد	کاربرد در کل بندهای بی‌نشان
افزوده	۱۰۰۴	٪ ۶۶/۶
فاعل	۷۶۵	٪ ۵۰/۷
مفعول صریح	۵۴۵	٪ ۳۶/۲
مفعول غیر	۵۹۴	٪ ۳۹/۴
مفعول غیر صریح	۱۰۹	٪ ۷/۲۳

گسترده‌گی کاربرد افزوده در جایگاه‌های مختلف بند نیز جالب توجه است. این سازه تقریباً در همه جایگاه‌ها به کار می‌رود (شکل ۱).

شکل ۱ - کاربرد افزوده در جایگاه‌های مختلف

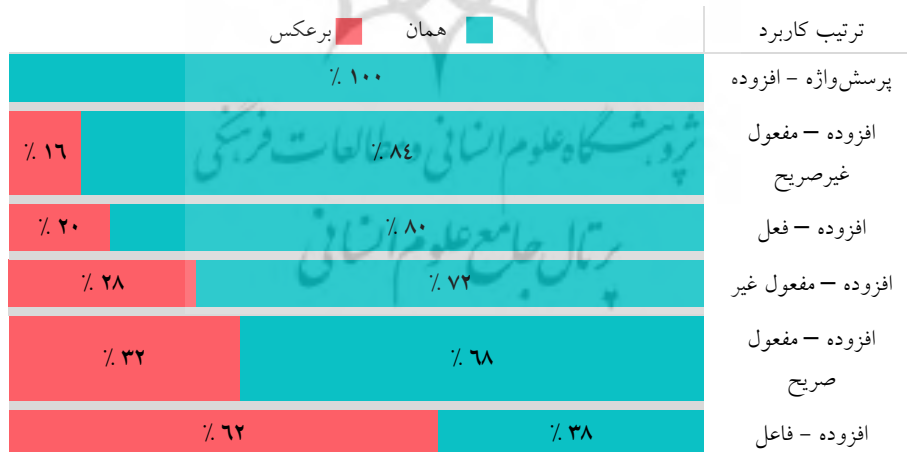
همان‌طور که دیده می‌شود افزوده در تمام منابع مورد استفاده با روندی کم‌وبیش مشابه به کار رفته است و بیشترین کاربرد آن (نزدیک به ۶۰٪) در جایگاه‌های ۱ تا ۴ بند است. با توجه به اینکه بندهای دارای ۵ سازه و کمتر ۹۴/۴٪ کل بندهای بی‌نشان (۱۴۲۲ بند) را تشکیل می‌دهد، تراکم کاربرد افزوده در این جایگاه‌ها منطقی است. هم‌چنین اگر رتبه کاربرد افزوده نسبت به دیگر سازه‌ها را بررسی کنیم، در همه جایگاه‌ها به‌ویژه جایگاه‌های ۵ تا ۹، اول یا دوم است (جدول ۷). همان‌طور که می‌بینیم در بندهای با بیش از ۶ سازه هم که تعدادشان نسبت به کل

بندها بسیار کمتر است (۲۰ بند، ۱/۰۸ درصد کل بندها) کاربرد افزوده در رتبه اول یا دوم قرار دارد.

جدول ۷- فراوانی کاربرد افزوده در جایگاه‌های مختلف بند

جایگاه در بند	تعداد کاربرد	درصد کاربرد افزوده	مرتب‌به نسبت به نقش‌های دیگر
۱	۳۷۶	۲۵	۲
۲	۲۵۰	۱۶/۶	۲
۳	۱۷۵	۱۱/۶	۲
۴	۱۱۶	۷/۷	۲
۵	۵۶	۳/۷	۲
۶	۲۲	۱/۴	۲
۷	۸	۰/۵	۲
۹	۱	۰/۰۱	۱

مقایسهٔ دوبه‌دوی کاربرد افزوده در کنار سازه‌های دیگر نشان می‌دهد تنها در کنار پرسش‌واژه است که افزوده در همهٔ موارد پس از آن آمده است (شکل ۲). در بقیه ترتیب‌ها افزوده هم قبل و هم بعد از هر سازه کاربرد دارد. تراکم کاربرد آن کنار موضوع‌های اصلی بند مانند فاعل، مفعول صریح و مفعول غیر، به‌ویژه پیش از فعل و مفعول غیر صریح بیشتر به چشم می‌آید.

شکل ۲- مقایسهٔ کاربرد افزوده به صورت دوبه‌دو با سازه‌های دیگر

به این ترتیب، افزوده، مطابق انتظار و به خاطر ماهیتش به عنوان سازه‌ای که نقش توصیفی و فراهم کردن اطلاعات اضافه دارد، آزادانه در جایگاه‌های مختلف بند به کار می‌رود. به منظور بررسی ترتیب کاربرد انواع افزوده در بندهای بی‌نشان فارسی گفتاری، ابتدا افزوده‌ها را بسته به اینکه چه نوع اطلاعاتی به دست می‌دهند، تقسیم‌بندی می‌کنیم. در پژوهش‌های مختلف زبان‌شناسی دسته‌بندهای متنوع معنایی برای افزوده‌ها به دست داده شده (کوئرک^۱ و همکاران، ۱۹۸۵) که بسیاری از انواع افزوده از جمله افزوده‌های زمان، مکان، حالت و مقدار در آنها مشترک است. دسته‌بندی افزوده‌ها در این پژوهش بر مبنای فراوانی آنها در داده‌ها انجام شده است (جدول ۸).

جدول ۸ - تقسیم‌بندی افزوده‌ها در پژوهش حاضر

افزوده	تعریف و مثال
الف. افزوده توصیفی	عبارتی که هر نوع اطلاعات غیر از زمان، مکان، حالت، مقدار و ... را درباره فعل یا هر یک از موضوع‌های اصلی به دست دهد. تمام اشعاری که توی کلیساهای فارسی زبان الان خونده می‌شه <u>سرودهایی که خونده می‌شه در واقع نوشته‌های اونه</u> . (آرته‌باکس-آریا اقبال)
ب. افزوده زمان	عبارتی که زمان رخداد بند را نشان می‌دهد و جزء موضوع‌های درونی فعل نیست. <u>البته تا مدتی آن سرحدات آرام ماند</u> . (هاروارد-دولت‌شاهی)
پ. افزوده مکان	عبارتی که مکان رخداد بند را نشان می‌دهد و جزء موضوع‌های درونی فعل نیست. <u>امروز این در سطح شهر هم مشخصه</u> . (مجلس-دوره ۸)
ت. افزوده حالت	عبارتی که حالت مشارکان و یا رخداد بند را نشان می‌دهد و جزء موضوع‌های درونی فعل نیست. <u>ما داشتیم پایین می‌رفتیم تو هنوز داشتی طراحی می‌کردی</u> . (آرته‌باکس-آریا اقبال)
ث. افزوده مقدار	عبارتی که مقدار/اندازه را در بند بیان می‌کند و جزء موضوع‌های درونی فعل نیست. <u>شروع کرد لباس‌هایش را تکاندن به ذره</u> . (پیکره هم‌بام)
ج. افزوده وسیله‌ای	عبارتی که وسیله انجام کار یا رخداد فعل را در بند نشان می‌دهد. <u>همین‌طوری با چوب و اینا می‌زنه</u> . (آرته‌باکس-آریا اقبال)
چ. افزوده وجهی	عبارتی که نظر گوینده را درباره قطعیت رخداد بیان می‌کند. <u>انگار که سبب‌هایی که در دستشان بود توجه این آقا را جلب کرده بود</u> . (پیکره هم‌بام)
خ. سایر	هر عبارت افزوده که در دسته‌بندی قرار نمی‌گیرد. ^۳ <u>مثلاً پریزها یا شیر دستشویی عوض شده بود</u> . (پیکره وابستگی نحوی)

1. R. Quirk

۲. در مثال‌هایی که در هر ردیف از جدول ۹ آورده شده، زیر افزوده‌ای که متناسب با تعریف به دست داده‌شده خط کشیده شده است. در برخی مثال‌ها ممکن است افزوده‌های دیگری هم باشد که چون با تعریف مدنظر هم‌خوانی نداشته مشخص نشده است.

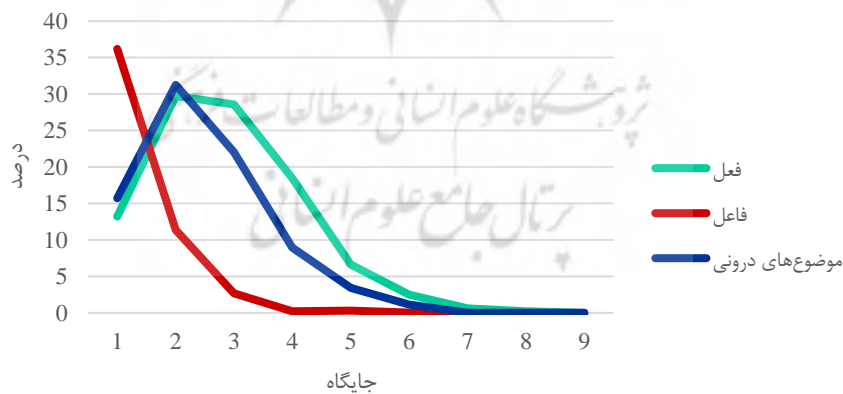
۳. تعداد این نوع افزوده‌ها در داده‌های مطالعه‌شده بسیار کم بود، کمتر از ۱۰ درصد کل افزوده‌ها.

پرکاربردترین انواع افزوده در داده‌های فارسی گفتاری معیار پنج نوع افزوده توصیفی، زمان، مکان، حالت و مقدار است (جدول ۹). مجموع بقیه انواع از جمله افزوده ابزاری و تکرار در مجموع حدود یک‌دهم کل افزوده‌ها (۱۲٪) را تشکیل می‌دهد.

جدول ۹- پرکاربردترین افزوده‌ها در داده‌های پژوهش

نوع افزوده	درصد کاربرد
توصیفی	۲۹
زمان	۲۰
مکان	۱۶/۵
حالت	۱۵
مقدار	۷/۵

مشاهده‌های مبتنی بر داده‌ها این فرضیه را تا حدی تقویت می‌کند که می‌توان برای انواع افزوده‌ها و جایگاه کاربردشان در بند، ترتیبی مشابه آنچه در رابطه ۱ آمده، به دست داد. برای این منظور، کاربرد افزوده‌ها را نسبت به یکدیگر و نیز ارکان اصلی جمله می‌کاویم. همان‌طور که نشان داده شده، فاعل در ابتدای بند بیشتر از بقیه جایگاه‌ها استفاده شده و در جایگاه‌های دوم به بعد فعل بیشتر از دیگر سازه‌ها به کار رفته است. موضوع‌های درونی فعل نیز بین فاعل و فعل بیش از بقیه جایگاه‌ها استفاده شده است (شکل ۳).

شکل ۳- کاربرد ارکان اصلی بند در جایگاه‌های مختلف

در جدول ۱۰ میزان کاربرد انواع افزوده در جایگاه‌های مختلف بند به طور جداگانه به دست داده شده است.

جدول ۱۰ - درصد کاربرد انواع افزوده در جایگاه‌های مختلف بند

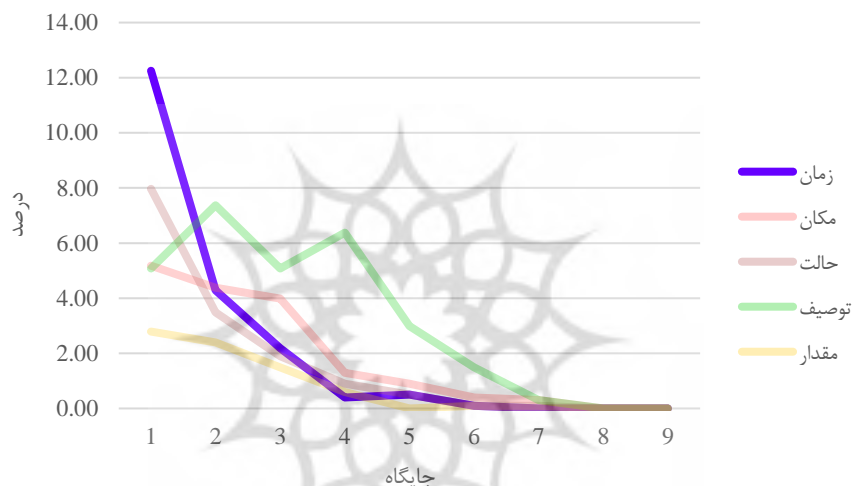
توصیفی	زمان	مکان	حالت	مقدار	جایگاه
۳/۴	۸/۲	۳/۵	۵/۱	۱/۲	جایگاه ۱
۵	۳	۳	۲/۲	۱/۶	جایگاه ۲
۳/۴	۱/۵	۲/۷	۱/۲	۱	جایگاه ۳
۴/۴	۰/۳	۰/۹	۰/۶	۰/۴	جایگاه ۴
۲	۰/۳۵	۰/۶	۰/۴	۰	جایگاه ۵
۱	۰/۱	۰/۳	۰/۰۷	۰/۰۷	جایگاه ۶
۰/۲	۰	۰/۲	۰/۰۷	۰	جایگاه ۷
۰	۰	۰	۰	۰	جایگاه ۸
۰	۰	۰	۰	۰	جایگاه ۹

افزوده توصیفی به عنوان پرکاربردترین نوع افزوده در داده‌های این پژوهش در جایگاه‌های دوم و چهارم بیشتر به کار رفته (شکل ۴) که اگر آن را با کاربرد فعل و موضوع‌های درونی فعل مقایسه کنیم (شکل ۳)، می‌توان گفت افزوده توصیفی در جوار فعل و موضوع‌های درونی آن پرکاربردتر بوده است.

شکل ۴- پرکاربردترین افزوده‌ها در جایگاه‌های مختلف بند (افزوده توصیفی)

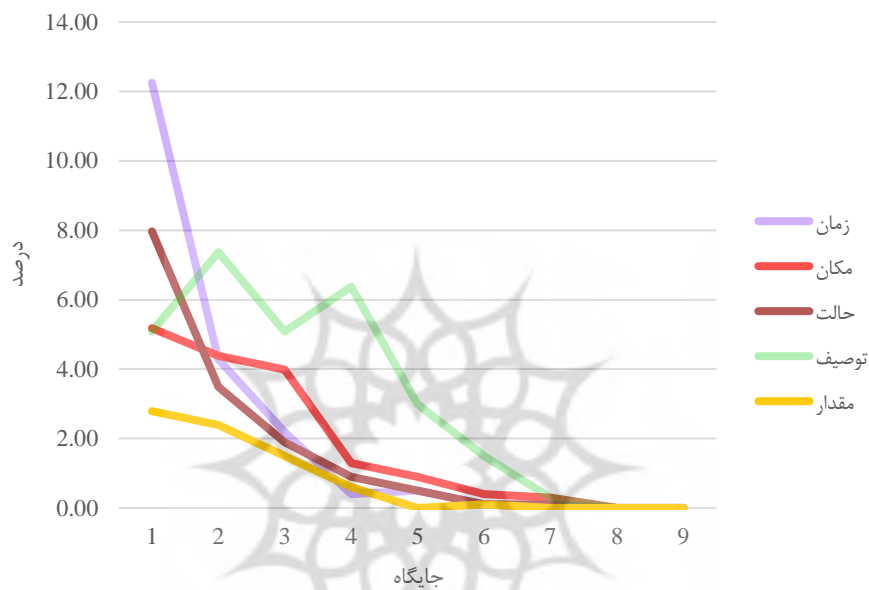
برای افزوده‌ی زمان، به عنوان دومین افزوده‌ی پرکاربرد، نیز می‌توان مقایسه‌ی مشابهی انجام داد. این افزوده بیشترین کاربرد را در جایگاه نخست بند دارد (شکل ۵)، که روندی مشابه کاربرد فاعل است (شکل ۳). با توجه به شکل ۲ که نشان می‌دهد در ترتیب دوتایی فاعل-افزوده در ۳۸٪ موارد افزوده قبل از فاعل آمده، و همچنین، اختلاف چشم‌گیر کاربرد افزوده‌ی زمان در جایگاه اول نسبت به جایگاه‌های دیگر می‌توان نتیجه گرفت که افزوده‌هایی که پیش از فاعل به کار رفته، اغلب بیان‌گر زمان هستند. این مطلب با شَمّ زبانی نگارنده نیز هم‌خوانی دارد که زمان انجام یک عمل یا واقع شدن یک رویداد از اولین اطلاعاتی باشد که به شنونده داده می‌شود.

شکل ۵- پرکاربردترین افزوده‌ها در جایگاه‌های مختلف بند (افزوده‌ی زمان)

سومین افزوده‌ی پرکاربرد، افزوده‌ی مکان است که در جایگاه‌های اول تا سوم بیشتر استفاده شده است. برای آن نیز می‌توان استدلالی مشابه آنچه درباره‌ی افزوده‌ی زمان گفته شد، به دست داد. اما نکته‌ای که وجود دارد آن است که این افزوده در جایگاه‌های اول تا سوم تقریباً به یک اندازه استفاده شده و کاربرد آن مانند افزوده‌ی زمان در جایگاه خاصی جلب توجه نمی‌کند (شکل ۶). با این حال با توجه به روند کلی کاربرد ارکان اصلی بند، به‌ویژه فعل و موضوع‌های درونی آن، می‌توان گفت طبیعی است که وصف مکان انجام کار یا وقوع حادثه پیش‌تر از مشخصات انجام‌دهنده و/یا خود فعل به اطلاع مخاطب برسد.

در مورد دو افزودهٔ پرکاربرد دیگر، افزودهٔ حالت و مقدار نیز کم و بیش همین روال مشاهده می‌شود. کاربرد افزودهٔ حالت به افزودهٔ زمان شبیه‌تر از دو تای دیگر است و اختلاف کاربرد آن در جایگاه اول با بقیهٔ جایگاه‌ها نیز به نسبت قابل توجه است (شکل ۶). شاید بتوان گفت افزودهٔ حالت در کنار فاعل بیشتر به کار می‌رود. با این حال برای اظهار نظر قطعی در مورد جایگاه افزوده‌هایی چون حالت و مکان لازم است داده‌های بیشتر و متنوع‌تری مطالعه شود.

شکل ۶- پرکاربردترین افزوده‌ها در جایگاه‌های مختلف بند (حالت، مکان، مقدار)

اگر بخواهیم با توجه به آنچه مشاهده شد، برای کاربرد انواع افزوده در کنار اجزاء اصلی بند ترتیبی به دست دهیم، رابطهٔ ۲ کم‌وبیش قابل قبول است.

رابطهٔ ۲
افزوده‌زمان فاعل-افزوده‌زمان/مکان موضوع‌های درونی-افزوده‌توصیفی/مکان فعل-
افزوده‌توصیفی

به باور این نگارنده، بررسی داده‌های این پژوهش برای تعیین جایگاه دو افزودهٔ توصیفی و زمان، و تا حدی افزودهٔ مکان، راهگشا است، ولی شواهد قابل استنادی برای اظهار نظر دربارهٔ جایگاه افزوده‌های حالت و مقدار، هم‌چنین افزوده‌های دیگر که کاربردشان بسیار کم بود حاصل نشد. روند کلی استفاده از افزوده همان‌گونه که در شکل ۱ آمده، طوری است که در جایگاه‌های

۱ تا ۴ بیشترین کاربرد را دارد و بعد به شدت کاهش پیدا می‌کند که دلیل اصلی آن کاهش بندهای دارای بیش از ۵ سازه در فارسی گفتاری است بنابراین برای این که بتوان درباره جایگاه و روال غالب کاربرد طیف وسیعی از انواع افزوده اظهار نظر کرد باید پیکره‌های بزرگتر فارسی گفتاری معیار بررسی شود.

۴. نتیجه‌گیری

در این پژوهش با استفاده از داده‌های طبیعی فارسی گفتاری معیار، ابتدا کاربرد افزوده در بندهای بی‌نشان بررسی، و سپس جایگاه و ترتیب انواع افزوده‌ها در بند مشخص شد. بر اساس داده‌های پژوهش، در ۱۵۰۶ بند بی‌نشان مطالعه شده میزان کاربرد افزوده نسبت به بقیه سازه‌های بند (فاعل و موضوع‌های درونی فعل) بیشتر است. به علاوه این سازه در همه جایگاه‌ها استفاده می‌شود که با توجه به ماهیت و کاربرد آن رفتاری منطقی است.

هم‌چنین، بر اساس داده‌ها تقسیم‌بندی هشت‌تایی از انواع افزوده‌ها به دست داده شد؛ توصیفی، زمان، مکان، حالت، مقدار، وجه، وسیله‌ای و سایر. در میان آنها، پنج افزوده توصیفی، زمان، مکان، حالت و مقدار پرکاربردترین افزوده‌ها در پیکره گفتاری ین تحقیق هستند. افزوده زمان در ابتدای بند، قبل یا بعد از فاعل، و افزوده توصیفی در میانه بند و همراه با موضوع‌های درونی و/یا فعل بیشتر به کار می‌رود. به این ترتیب رابطه ۲ را می‌توان به عنوان ترتیب افزوده‌ها در بند و نسبت به اجزای اصلی آن به دست داد.

رابطه ۲ افزوده‌زمان فاعل-افزوده‌زمان/مکان موضوع‌های درونی-افزوده‌توصیفی/مکان فعل-
افزوده‌توصیفی

با این وجود به نظر نگارنده داده‌های تحقیق حاضر برای اظهار نظر قطعی درباره افزوده‌های مکان، حالت، و مقدار کافی نیست و برای تعیین جایگاه آنها، اگر امکان چنین کاری باشد، باید پیکره‌های بزرگتر فارسی گفتاری معیار بررسی شود.

منابع

- باطنی، محمدرضا (۱۳۷۲). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*. تهران: امیرکبیر.
جعفری، آزیتا (۱۳۸۸). «بررسی افزوده‌ها در زبان فارسی: بر اساس رویکردهای نقشی و صوری». *دستور (نامه فرهنگستان)* ش ۵، ۱۵۵-۱۲۸.

راسخ‌مهند، محمد (۱۳۸۲). «قید جمله و قید فعل در زبان فارسی». *مجله زبان‌شناسی*. س ۱۸، ش ۱، ۱۰۰-۹۵.

راسخ‌مهند، محمد، مژگان معین و مسعود محمدی راد (۱۳۹۳). *فرهنگ توصیفی نحو*. تهران: نشر علمی. زندی‌مقدم، زهرا (۱۳۷۷). «قید، متمم قیدواره». *دستور (نامه فرهنگستان)*. س ۴، ش ۲، ۱۷۲-۱۴۸.

زندی‌مقدم، زهرا (۱۳۸۸). «بررسی صوری و معنایی قید در زبان فارسی: با تأکید بر ویژگی‌های صوری آن». *دستور (نامه فرهنگستان)*. ش ۵، ۱۲۷-۱۰۴.

صادقی، علی‌اشرف و غلامرضا ارژنگ (۱۳۵۶). *دستور زبان فارسی*. سال سوم فرهنگ و ادب. طیب‌زاده، امید (۱۳۸۳). «وابسته‌های فعل در زبان فارسی بر اساس نظریه وابستگی». *دستور (نامه فرهنگستان)*. ج ۱، ۲۱-۱۹.

غلامعلی‌زاده، خسرو (۱۳۷۴). *ساخت زبان فارسی*. تهران: احیاء کتاب. ماهوتیان، شهرزاد (۱۳۷۸). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. ترجمه مهدی سمائی، تهران: نشر مرکز.

ناتل خانلری، پرویز (۱۳۶۹). *دستور زبان فارسی*. تهران: توس.

Carnie, A. (2006). *Syntax: A Generative Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge/Mass: MIT Press.

Crystal, D. (2012). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Routledge.

Haegeman, L. (1994). *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford: Blackwell.

Haig, G., & M. Rasekh-Mahand (2022). "HamBam corpus description". *HamBam: Hamedan-Bamberg Corpus of Contemporary Spoken Persian*. G. Haig, & M. Rasekh-Mahand (eds.). available in: <https://multicast.aspra.uni-bamberg.de/resources/hambam/> (date accessed: 2019).

Haig, G., & S. Schnell (eds.) (2022). *Multi-CAST: Multilingual corpus of annotated spoken texts*. Version 2207. Bamberg: University of Bamberg. Available in: www.multicast.aspra.uni-bamberg.de/ (date accessed: 2019).

Kroeger, P. R. (2004). *A Lexical-functional Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mahootian, S, & L. Gebhardt (1997). *Persian Descriptive Grammars*. Routledge.

Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Pearson Longman.

Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Pearson Longman.

Williams, E. (1987). "Implicit Arguments, the Binding Theory, and Control".
Natural Language & Linguistic Theory. Vol. 5, No. 2, 151-180 .

